

Literatura i cinema

VICENÇ LLORCA

En la xerrada "Literatura i cinema", hem tractat les relacions entre aquestes dues activitats artístiques per tal d'orientar recursos pedagògics que permetin aprofundir a l'aula els llenguatges literari i audiovisual. En aquest sentit, hem plantejat com a objectiu final el de potenciar entre els alumnes d'ESO la competència lingüística i audiovisual mitjançant la dimensió comunicativa i la dimensió estètica i literària.

Per això, cal tenir present com a primer punt que, en plantejar un treball entre literatura i cinema, l'hem d'orientar cap a la millora de la competència lectora i de l'expressió escrita. Tot seguit, advertim la dificultat que representa fer una cosa així en un medi on es planteja un dèficit real de la pràctica de la lectura davant les múltiples formes de la cultura audiovisual en què estem immersos, un dèficit que creix entre les noves generacions d'estudiants. I, tanmateix, un dels nostres reptes és també el de la creació de "lectors audiovisuals", ja que en aquest magma audiovisual, sovint constatem que no es dona una correspondència entre "consum" i "competència" lectora real. En aquest sentit, de manera estratègica, cal potenciar les competències comunicatives en el sistema educatiu en general i en secundària en particular.

En aquest context, el cinema pot resultar un recurs de gran utilitat. Ara bé, perquè resulti un recurs eficient cal que ens fem primerament la pregunta de per què el volem utilitzar. Aquí el nombre de respostes pot ser molt ampli. Indubtablement, i depenent dels objectius que ens hàgim fixat, podem treballar aspectes comuns en la literatura i el cinema, tal com: els arguments universals, la narratologia, els recursos de caràcter poètic, la relació històrica entre les dues arts o bé la il·lustració d'un gènere, d'una època, d'un autor o d'una obra, per exemple. Un cop sabem per què utilitzarem el cinema a l'aula, la següent qüestió és quin film triarem. Aquí és molt important seleccionar amb un criteri que ens permeti assolir un objectiu clar que compartirem amb els alumnes, amb els quals establim també una dinàmica de treball molt ben definida. Per aquest motiu ens hem de demanar com a docents: com volem que mirin els alumnes? Essent agosarats, hauríem de ser conscients que no anem a "veure", sinó a "llegir": a llegir imatges, arguments, recursos poètics i narratològics... Sempre des de la consciència clara que no anem a fer un curs de cinematografia, sinó que tractarem el cinema com a eina literària. Algunes recomanacions al respecte: és bo no abusar del recurs, de manera que es pugui percebre fins i tot com un premi; cal demanar una actitud activa. En aquest punt, un recurs que sempre he utilitzat ha estat el de demanar, per sorpresa de l'alumne, prendre apunts amb una llibreta sobre la taula i un bolígraf per anotar. Es tracta d'un gest simbòlic que resumeix molt bé el que pretenem. Finalment, resulta ideal orientar

el treball des d'una filosofia col·laborativa sota el guiatge del professor, de manera que l'alumne se senti sempre integrat en la "lectura de la pel·lícula".

D'entre els exemples que hem analitzat al llarg de les sessions, subratllem-ne un de molt transversal i que esdevé una vertadera joia audiovisual per treballar dins l'ESO: *UP*. En primer lloc, sempre elaborarem una fitxa tècnica, per petita que sigui, per tal d'acostumar els alumnes a retenir les dades essencials del film: data de creació, actors, directors, etc. En segon lloc, com a docent definiré quins aspectes de la pel·lícula vull treballar com a recurs pedagògic en la potenciació de les competències comunicatives. D'entrada, *UP* té una característica que resulta molt més important que no pas semblaria a primer cop d'ull: es tracta d'un producte cinematogràfic de qualitat i d'actualitat que no "desperta" anticossos, per exemple, davant un alumnat hipotèticament allunyat de l'objectiu que ens proposem o, fins i tot, amb una clara manca d'ús del català com a llengua vehicular del cinema per molts motius que ara no vénen al cas.

El cas que proposo, el concretarem en un visionat per a un curs de llengua catalana de 4t d'ESO. Marcaria tres grans objectius. El primer, de caràcter lingüístic: fomentar l'hàbit de l'audiovisual en català i millorar el lèxic. Per això, faria "anotar" a la llibreta paraules i frases fetes no compreses o bé que cridin l'atenció per algun motiu. L'exercici posterior de comentari conjunt d'aquests vocables i expressions possibiliten un enriquiment fenomenal en l'expressió oral i escrita de l'alumne. Un llistat triat i consensuat amb tothom pot constituir finalment motiu d'avaluació dins un examen. El segon objectiu forma part del camp de la narratologia. Es tracta de visionar els 10 primers minuts del film i aturar-nos per comentar quatre aspectes bàsics:

1) Observar el cinema dins el cinema (nivell metadiegètic), ja que el que veiem al principi és el que veu el protagonista en el cinema.

2) Observar la construcció d'un plantejament argumental a partir de la tècnica del resum.

3) Aprendre l'acceleració com a recurs narratològic: molts fets en poc espai narrat.

4) Finalment, aprendre el recurs estrella de l'exercici: què és l'el·lipsi? I, més concretament, l'anomenada "el·lipsi expressiva", aquella per la qual el salt en el temps es fa a través d'una imatge que esdevé simbòlica. En aquests deu minuts inicials en trobem diverses. Els alumnes no obliden el pas dels anys de convivència entre els protagonistes a través de les seqüències en què l'Elli ajusta les corbates del seu marit, en Carl, fins a la vellesa. Tota una vida conjugal en un gest! A partir d'aquí, estarem en condicions d'observar l'el·lipsi entre altres contextos cinematogràfics o en les lectures que estiguem treballant aquell curs.

I, finalment, abordariem un objectiu temàtic. En aquest cas, l'exercici podria consistir en una "pluja" de paraules clau que el professor va anotant a la pissarra, agrupant, separant, matisant o ampliant fins que estableix el dibuix d'algunes línies temàtiques fonamentals: l'amistat infantil, l'amor de parella i la fidelitat, la passió per l'aventura, la soledat o l'amistat en sentit ampli... Aquest treball sobre el tema, sempre més difícil entre l'alumnat, ens pot comportar aprofundir l'eix dels recursos semàntics, com els símbols i les metàfores. Per exemple, resulta captivador demanar als alumnes el significat del títol: per què la paraula anglesa "up"? Què significa? Per què resumeix algunes de les línies temàtiques que hem treballat? I així

observem que "up" té una "correlació" física: apareixen globus, un zepelí, molts núvols.. I una "connotació" "espiritual" que ens porta a un conjunt de valors: l'esperit de l'aventura, el valor del somni i de la imaginació... Depenent de la nostra programació, podem rematar el nostre treball amb un exercici de taller literari anotant adjectius, substantius i verbs clau en la pel·lícula per acabar fent una redacció a partir d'ells. Per exemple, practicar la descripció dels personatges a partir d'aquests adjectius que hem anotat.

Al llarg de les sessions hem tractat altres variables. Com per exemple, el bon funcionament que ens proporciona Shakespeare, en poder maridar textos de gran qualitat literària, com *Romeu i Julieta*, i el cinema que, recurrentment ens proporciona materials interessants entorn del clàssic anglès. En aquest sentit, he proposat un exercici per a literatura universal a batxillerat que he tingut ocasió d'experimentar i que consisteix a comprendre l'època del teatre elisabetià a través de la lectura a classe de *Romeu i Julieta* per passar després a caracteritzar els trets estètics de l'època a partir d'una altra joia cinematogràfica: *Molt soroll per no res* de Kenneth Branagh. Per culminar la unitat amb *Shakespeare in love*. Aquesta pel·lícula presenta, si més no, tres virtuts que podem aprofitar: sintonitza bé amb l'actual generació d'estudiants, caracteritza molt bé el teatre en l'època del Londres elisabetià i conté en la història una gran quantitat de recitats de l'obra feta per primers actors, la qual cosa causa un gran plaer "lector" a l'alumne i una gran satisfacció en reconèixer el text que ha llegit a classe. Podríem dir que el doble objectiu de crear lectors i lectors audiovisuals trobaria aquí el seu paradigma.

Una cosa semblant he treballat també amb l'època romàntica mitjançant un clàssic, en aquest romàntic, com és *Frankenstein* de Mary Shelley. Aquesta obra ens obre l'estudi, des de la perspectiva del començament de la contemporaneïtat, de l'evolució de la mateixa mitologia clàssica, com succeeix amb el significat, per exemple, del subtítol: "el modern Prometeu". En un curs específic sobre "Literatura i cinema" hem analitzat a 1r de Batxillerat el mite de Prometeu des de la perspectiva clàssica, la romàntica de Mary Shelley i la contemporània a través del film *Blade Runner*. En el mateix curs, però a 4t ESO, hem afegit la primera pel·lícula de la trilogia fílmica sobre *El senyor dels anells* de Tolkien, la qual cosa ens ha permès aprofundir alguns símbols recurrents de la literatura universal i, especialment, del món medieval.

Avui dia el docent pot tenir un magnífic suport en línia tot explorant l'entorn virtual del mateix Departament d'Ensenyament. Concretament l'adreça <http://www.xtec.cat/audiovisuals/> ens condueix a catorze àmbits possibles de treball. Així, posem per cas, el portal .XTECCINEMA (<http://phobos.xtec.cat/audiovisuals/cinema/>) ens proporciona un gran nombre de possibilitats pedagògiques. Convé tenir en compte que, en l'històric de les guies de lectura sobre pel·lícules, trobareu títols que han esdevingut clàssics, però també d'altres que en el seu moment van ser importants -pel seu impacte social, per exemple-, però que avui dia poden haver perdut interès per a les noves generacions d'estudiants. És important anar avaluant quines pel·lícules puc fer servir (per exemple, la ja esmentada *Molt soroll per no res* de Kenneth Branagh ha esdevingut un clàssic que funciona fantàsticament a partir de 3r d'ESO i que permet diverses anàlisis il·lustratives entorn del renaixement i del barroc), i quines és millor descartar, malgrat que, fins i tot, poden tenir molta qualitat. En la línia d'aquelles pel·lícules "de qualitat" de què parlàvem, sobretot adreçades als nivells primerencs de l'ESO, en els darrers anys hem pogut accedir amb pista en català a títols molt ben fets, divertits i ben versionats en la nostra llengua com *L'edat*

de gel 2, Shrek 2 i Spiderman 2, per posar tres exemples diferents. Amb oportunitat de lectura, s'han produït fenòmens tan interessants per aprofitar, i molt transversals en nivells, com el de *Harry Potter* o el ja comentat d'*El senyor dels anells*. Per considerar temes de discussió sobre què és la literatura i recursos literaris encara funcionen bé, sobretot a batxillerat, films com *El club dels poetes morts* o *Tomàquets verds fregits*.

Les adaptacions literàries troben un vertader filó com hem vist en Keneth Branaght -director a més d'una versió de *Frankenstein* que funciona molt bé-. En aquests casos, des de quart d'ESO, les possibilitats de treball entre literatura i cinema són molt grans. En aquest apartat, la literatura clàssica presenta també múltiples obres cinematogràfiques d'interès. Destaquem, també per la seva transversalitat, la versió de l'*Odissea* en format de film televisiu en dos discos de DVD dirigida per Andrei Konchalovsky.

També la literatura francesa ens ofereix diverses possibilitats. Per exemple, treballar la figura de "Cyrano", per a la qual cosa disposem de la pel·lícula de Jean Rappeneau, *Cyrano de Bergerac*, amb la cèlebre interpretació de Gérard Depardieu, així com de l'enregistrament de la versió teatral de Josep Maria Flotats.

En qualsevol cas, l'alumne reacciona en general molt positivament a la invitació de fer-lo créixer com a lector i lector audiovisual. Cal ser molt flexibles, definir bé els objectius, compartir "lectures" i "visionats" amb ells i dosificar els aprenentatges per no saturar-los. I un bon dia comencen a analitzar "el-lipsis" per tot arreu.

Material de suport

Recursos en línia

Vet aquí alguns enllaços amb pàgines digitals que permeten elaborar una bona programació tant pel que fa al llenguatge cinematogràfic com a les relacions entre cinema i literatura:

- Pàgina [Audiovisuals](#) de la XTEC.
- Pàgina [XTEC Cinema](#).
- [Guies de cinema](#) de la XTEC.
- Web [Cinescola](#).
- Bloc [Llenguatge cinematogràfic](#).

Llibres específics

D'entre la gran bibliografia sobre cinema, destaquem alguns títols clàssics i alguna publicació recent pel que fa a la relació entre cinema i literatura a l'aula.

- AMBRÓS, Alba i Ramon Breu: *Cinema i educació. El cinema a l'aula de primària i secundària*. Barcelona: Graó, 2007.
- COSTA, Antonio. *Saber ver el cine*. Barcelona: Paidós, 2008.
- *El cinema: fonts i recursos didàctics*. Balma núm. 3, Barcelona: Graó, 1996.
- GRUP EMBOLIC. *Cinema i filosofia: com ensenyar filosofia amb l'ajut del cinema*. Barcelona; La Magrana, 1995
- MARTÍN, Marcel (1992) *El lenguaje del cine*. Barcelona: Gedisa, 2008

Repertoris enciclopèdics i manuals

Ajuda molt en la nostra capacitat de programar i innovar els nostres propis aprenentatges generalistes. Pel que fa a la literatura universal, hi ha diverses eines que poden ajudar a elaborar una programació de literatura i cinema.

- BOMPIANI, Valentino. *Diccionario literario Bompiani*. Madrid: Hora, Conté un disc amb recursos digitals. Amb guia didàctica.
- de RIQUER, Martí i José Maria Valverde. *Historia de la literatura universal*. Barcelona: Planeta, 1985.
- LLORCA, Vicenç i Susanna Rafart: *Literatura universal*. Barcelona: Castellnou, 2008

Assaig

Sense pretensió didàctica, pot anar bé també per a la nostra formació algunes lectures de pensament que posen en lloc idees i pensaments sobre l'evolució de la literatura universal, els seus personatges i motius.

- BALLÓ, Jordi i Xavier Pérez. *La llavor immortal: els arguments universals en el cinema*. Barcelona: Empúries, 1995.
- BLOOM, Harold. *El cànon occidental*. Barcelona: Columna, 1995.
- LLOVET, Jordi (coord.) (2003). *Lecciones de literatura universal: siglos XII a XX*. Madrid: Càtedra,

Enllaços d'Internet

Audiovisuals [pàgina web]. XTEC. <<http://www.xtec.es/audiovisuals/>> [Consulta: 4 d'octubre de 2011]

Cinescola [web]. <<http://www.cinescola.info/>> [Consulta: 4 d'octubre de 2011]

Guies de cinema [pàgina web]. XTEC. <<http://www.xtec.net/audiovisuals/pagines/guies.html>> [Consulta: 4 d'octubre de 2011]

Llenguatge cinematogràfic [bloc]. <<http://llenguatgecinematografic.wordpress.com/>> [Consulta: 4 d'octubre de 2011]

XTEC Cinema [pàgina web]. XTEC. <http://phobos.xtec.cat/audiovisuals/cinema/?page_id=6> [Consulta: 4 d'octubre de 2011]